

daad en gedachte

ORGAAN GEWIJD AAN DE PROBLEMEN
VAN DE ZELFSTANDIGE ARBEIDERSSTRIJD

27ste JAARGANG, NUMMER 11, NOVEMBER 1991

DAAD EN GEDACHTE

Bij elke bijzondere handeling gaat het denken aan het doen vooraf. Bij het handelen van klassen of massa's blijkt de betekenis van het handelen pas achteraf. Hier gaat de daad vooraf aan het begrip.

Theo Maassen

ORGAAN GEWIJD AAN DE PROBLEMEN
VAN DE ZELFSTANDIGE ARBEIDERSSTRIJD

GEEN VASTE ABONNEMENTSPRIJS

DE UITGAVE ZAL WORDEN BEKOSTIGD UIT
VRIJWILLIGE BIJDRAGEN

Redactie en administratie:

Schouw 48-11
8232 BD Lelystad
Postgiro 30 76 95

KANTTEKENINGEN BIJ HET OPTREDEN VAN DE ROEMEENSE MIJNWERKERS

Binnen een tijdsbestek van nog geen twee jaar zijn de mijnwerkers uit de jiu-vallei in Roemenië tot tweemaal toe naar de hoofdstad Boekarest getrokken in een poging krachtdadig in te grijpen in de maatschappelijke ontwikkeling van het land. Beide keren hield hun optreden een onmiskenbaar verband met hun materiële levensomstandigheden. De geschiedenis herhaalde zich, maar nu, anders dan wel beweerd wordt, in min of meer dezelfde vorm. En toch was er tussen hun eerste en hun tweede tussenkomst een levensgroot verschil. De eerste keer kwamen de mijnwerkers een regering te hulp, die zij ten onrechte voor een hun welgezinde regering hielden. De tweede keer liepen zij storm tegen dezelfde regering, omdat zij inmiddels ervaren hadden dat zij zich grondig in haar hadden vergist. De eerste keer dachten zij dat deze regering oog had voor hun belangen, zodat háár tegenstanders ook hun tegenstanders waren. De tweede keer handeleden zij zelf als tegenstanders van die regering, omdat zij haar politiek strijdig met hun belangen achtten.

Dit verschil is geenszins het enige waardoor de tweede interventie van de mijnwerkers zich van de eerste onderscheidt. In juni '90 kwamen de mijnwerkers naar Boekarest op verzoek, om niet te zeggen op bevel, van de eerste minister Petre Roman. De premier belde de burgemeester Ioan Belu van het mijnwerkersstadje Petrosan en regelde met hem de komst van de kompels aan wie een trein ter beschikking werd gesteld¹⁾. In de hoofdstad traden de kompels gewelddadig op tegen de oppositionele studenten, intellectuelen en middenstanders die — inmiddels al vele dagen — uit protest tegen het regeringsbeleid het Universiteitsplein bezet hielden. Met stokken en staven sloegen de mijnwerkers er links en rechts op los. Hoe gewelddadig dat optreden was viel af te leiden uit het feit, dat er doden vielen. Bij dat alles hielden politie en leger zich strikt afzijdig. Maar bij hun tweede optreden was alles geheel anders.

Toen de mijnwerkers voor de tweede keer door de straten van Boekarest marcheerden leverden zij géén slag met inwoners van de hoofdstad. Integendeel, die sloten zich geestdriftig bij hen aan en de mijnwerkers vochten met de politie en het leger.

Er zijn geruchten verspreid, dat ook bij hun tweede optreden de mijnwerkers „gemanipuleerd” zouden zijn. Een Nederlandse journalist die met een Roemeense vrouw getrouwd is, de taal beheerst en met Roemenen uitstekende kontakten onderhoudt, heeft

van die geruchten weliswaar melding gemaakt, doch ze tegelijkertijd ontzenuwd²⁾. Hij heeft nadrukkelijk verklaard, dat de mijnwerkers de tweede keer „geheel spontaan” naar Boekarest zijn gekomen en dat er die tweede keer géén trein tot hun beschikking werd gesteld, maar dat zij de reis maakten in een trein die „gekaapt” was.

Hoe valt het te verklaren dat de mijnwerkers, die nog geen anderhalf jaar geleden hun woede op de tegenstanders van de regering-Roman koelden nu luidkeels het aftreden van zowel die regering als van president Iliescu eisten? Het antwoord is niet moeilijk te geven. De regering-Roman, die na de val van de stalinistische diktator Ceausescu, optrad als de regering van het *Front van Nationale Redding*, verdubbelde kort nadat zij was aangetreden de lonen van de mijnwerkers en droeg er tevens zorg voor dat de levensmiddelenvoorziening in het mijndistrict sterk verbeterde. Het was daarbij uiteraard het oogmerk de mijnwerkers, die zich ook onder ceausescu zeer militant hebben opgesteld, aan zich te binden. In eerste instantie had die politiek succes. Maar dat succes was slechts van korte duur. Toen als gevolg van het vrijlaten van de prijzen (onderdeel van de hervormingspolitiek) die prijzen tot fabelachtige hoogte stegen, bemerkten de mijnwerkers dat ze ook met hun sterk gestegen lonen er nog niets beter aan toe waren dan voorheen. Ze raakten gedesilluseerd en voelden zich bedrogen. De leuzen die ze — de tweede keer — in de straten van Boekarest aanhieven lieten er niet de minste twijfel over bestaan, dat zij tégen het loslaten, tegen de ‚liberalisering’ van de prijzen demonstreerden. Ze schreeuwden dat de regering-Roman „een regering van dieven” was en dat „Iliescu en Roman in de grond moesten worden gestopt”³⁾.

De woede-uitbarsting van de mijnwerkers had gevolgen voor premier Roman, maar niet voor president Iliescu. Laatstgenoemde, in *NRC/Handelsblad* „bij uitstek de man” genoemd, „die een krachtige neo-communistische stroming belichaamt” (bedoeld is natuurlijk: een neo-bolsjewistische stroming), is nog altijd de president van Roemenië. Maar premier Roman en zijn ministers hebben zich genoodzaakt gezien af te treden.

Voor de Nederlandse journalist met — via familiebanden — uitstekende contacten in Roemenië is dit een reden geweest om te schrijven, dat de mijnwerkers in feite „de verkeerden naar huis hebben gestuurd”. Want, zo verzekert hij, in tegenstelling tot Iliescu, is Roman het type van een manager en technocraat en technokraten waren ook de vice-premiers Adrian Severin en Eugen Dijmarescu. En hij wijst erop, dat dit drietal de afgelopen maanden tientallen hervormingswetten door een aarzelend parlement gejaagd heeft en daarmee de weg heeft gebaand voor een nieuw economisch systeem. Het is een zienswijze, die gedeeld wordt door *Der Spiegel*. Dat blad noemde Roman „de enige werkelijke hervormer in het Roemeense kabinet”. Wij zetten bij dergelijke typering grote vraagtekens omdat Roman toch maar de man is die vorig jaar de mijnwerkers misbruikte door hen in te zetten tegen de demonstrerende opposanten, die vonden dat zijn zogenaamd hervormingsbeleid te weinig voorstelde en dat de „revolutie” van december 1989 tot dan pas op de plaats had gemaakt.

Wil men de redakteur van *NRC/Handelsblad* geloven (of eventueel *Der Spiegel*), dan zou Roman sindsdien wat meer vaart met de hervormingen hebben gemaakt. Men moet dat echter zo verstaan, dat tengevolge van zijn beleid, de overgang naar een vrije markteconomie zich wat duidelijker begint af te tekenen, al zij het dan ook aarzelend. Maar die overgang — niet alleen de gang van zaken in Roemenië levert hiervan het bewijs — brengt bepaalde bevolkingsgroepen voordelen, maar n i e t de arbeiders. Wie Iliescu de „verkeerde” man noemt en Roman „de goede”, dient te beseffen dat de laatstgenoemde dat n i e t is in de ogen van de arbeidende klasse.

De regering-Roman heeft plaats gemaakt voor een regering-Stolojan. Met die veran-

dering lijkt ten dele tegemoet gekomen te zijn aan de eisen van de mijnwerkers. Maar wat stelt een regering-Stolojan voor? Teodor Stolojan was tot in April van dit jaar minister van financiën in de regering-Roman. Toen is hij afgetreden. Maar bepaald niet, omdat hij het eens zou zijn met de kritiek van de ontevreden mijnwerkers en overige delen van de arbeidersklasse. Stolojan stapte op, omdat de prijsliberalisering „niet radikaal genoeg” was volgens hem. Met andere woorden: de nieuwe Roemeense premier is iemand die verder dan Roman wilde gaan op de weg die de Roemeense arbeiders voor heilloos houden.

Wat biedt dat voor perspectief? Het valt niet te verwachten, dat Stolojan een ándere politiek zal voeren dan Roman. Hij zal, om het voorzichtig uit te drukken, diens prijsbeleid ook bepaald niet matigen. Dat betekent, zo viel in *NRC/Handelsblad* te lezen, „dat de mijnwerkers wel weer eens sneller in Boekarest zouden kunnen opduiken dan het bewind lief is”. Die mening viel niet enkel in de genoemde krant te lezen. Vrijwel hetzelfde, maar dan in veel krassere bewoordingen, verklaarde eind september tijdens een toespraak in het Roemeense parlement de chef van de Roemeense inlichtingendienst Virgil Magureanu. Hij waarschuwde voor meer geweld en dat niet alleen van de kant van de mijnwerkers, maar van de kant van heel de ontevreden arbeidersbevolking in de hoofdstad en in andere delen van het land.

Op dezelfde dag dat hij het aftreden van zijn regering bekend maakte verklaarde Petre Roman tegenover een Franse televisieverslaggever, dat naar hij vermoedde, het (tweede) optreden van de mijnwerkers gezien moest worden als „een kommunistische (lees: bolsjewistische!) putsch van onderop”. Het is de typische zienswijze van een door het bolsjewisme gevormde politikus, die zich eenvoudig niet kan voorstellen, dat arbeiders ooit zelfstandig zouden kunnen handelen en zich daarbij door niets anders dan hun klassebelangen laten leiden. Niet alleen Roman, maar ook een senator heeft in het parlement iets dergelijks gezegd. Doch de chef van de inlichtingendienst heeft, door over de ontevredenheid van héél de arbeidersbevolking te spreken, met dergelijke ‚theoriën’ de vloer aangeveegd.

Ervan afgezien, dat een *putsch*, dat wil zeggen zoiets als een staatsgreep, nooit „van onderop” wordt gepleegd, moet worden vastgesteld dat in Roemenië het bolsjewisme in december 1989 bankroet gegaan is en dat de diepe ontevredenheid van de arbeiders en van andere bevolkingsdelen niet kan leiden tot enigerlei poging om dat bolsjewisme in ere te herstellen. Bovendien: anders dan intellectuelen komen ontevreden arbeiders niet voor politieke systemen in het geweer. Waarvoor, of liever gezegd waartégen zij wél in het geweer komen, dat is in feite onomwonden door *Der Spiegel* uitgesproken, toen dit weekblad konstateerde dat „onder de regering-Roman Roemenië konsekwenter dan andere voormalige Oostbloklanden de weg naar het kapitalisme had ingeslagen”. Wat minder duidelijk werd hetzelfde ook in *NRC/Handelsblad* betoogd met de opmerking, dat „de bevrijding van het oude systeem” (dat waarvan ten tijde van Ceausescu sprake was) ‚vrijheden heeft gebracht, maar dat je vrijheden niet kunt eten”

Zoals gezegd, over de met die vrijheden geschapen maatschappelijke situatie was *Der Spiegel* heel wat duidelijker dan de *NRC*. De inflatie, zo vermeldde het weekblad, bedroeg 170 pct. De prijs van de aardappelen steeg in acht maanden tot het vijfvoudige.

Toen de regering-Roman aftrad verklaarde president Iiescu, dat er een „regering van nationale eenheid” zou moeten komen. De daarachter liggende gedachte laat zich niet moeilijk raden: „als de oppositie mee regeert is zij gemakkelijk in toom te houden. Maar de oppositie is een *politieke* oppositie, in hoofdzaak bestaande uit ‚liberalen’ en daarmee verwante groepen. De ontevredenheid van de grote massa, waarop de chef van de inlichtingendienst heeft gewezen en die volgens hem nog zal toenemen, is echter een *sociale*

ontevredenheid.

„Uitgerekend Iliescu hebben de mijnwerkers laten zitten”, heeft de met grondige kennis van Roemenië toegeruste journalist geschreven. Ze bleven volgens hem geloof hechten aan diens beloften en toezeggingen. Maar op dit punt heeft zijn grondige kennis de desbetreffende journalist toch in de steek gelaten. Want de mijnwerkers, die er tijdens hun mars door Boekarest al geen misverstand over hadden laten bestaan, dat zij zich ook tegen Iliescu keerden, namen met het feit, dat hij niet wilde heengaan, aanvankelijk geen genoegen. Van enig geloof in de persoon van Iliescu, die bekend liet maken, dat *alle* eisen van de mijnwerkers zouden worden ingewilligd, gaven ze bepaald geen blijk. Met deze belofte, die al terstond volstrekt waardeloos bleek, lieten ze zich bepaald niet gemakkelijk afscheppen. Ze belegerden het presidentele paleis en hieven spreekkoren aan. „Iliescu, jouw tijd is gekomen”, riepen ze. Dat Iliescu nog altijd het Roemeense staatshoofd is, dankt hij niet aan het goed vertrouwen van de mijnwerkers, maar aan het feit, dat leger en politie, na hevige gevechten die een paar dagen hebben geduurd, tenslotte — zoals men dat noemt — de „orde” hebben weten te herstellen. Over het al dan niet aftreden van regeringen of staatshoofden beslissen tenslotte de machtsverhoudingen.

Hoe die in Roemenië in de naaste toekomst zullen liggen valt nauwelijks te voorspellen. Maar dat de mijnwerkers en andere groepen arbeiders hoe langer hoe vaker in verzet zullen komen mag veilig worden aangenomen. Waar de bolsjewistische vorm van kapitalisme plaats maakt voor de westerse vorm ervan wordt de klassenstrijd niet opgeheven. Hij manifesteert zich duidelijker, in Roemenië in bijzonder scherpe en gewelddadige vorm als gevolg van allerlei factoren die ten dele van historische aard zijn. Voor hen wier belang met de nieuwe vorm van kapitalisme zijn verstrengeld is dat reden om van „dreigende chaos” te spreken. Maar in feite gaat het erom, in Roemenië al net als in andere Oosteuropese landen, dat de klassenstrijd een onvermijdelijk begeleidingsverschijnsel van het kapitalisme is.

Maar kunnen de jongste gebeurtenissen in Boekarest wel in ieder opzicht als een strijd van de Roemeense arbeidersklasse worden gekarakteriseerd? Niet volgens *NRC/Handelsblad*. De geestdriftige steun die de hoofdstedelijke bevolking aan de ten tonele verschenen mijnwerkers gaf, is door dit liberale blad een „steun van het lompenproletariaat” genoemd. Dat moet waarschijnlijk worden verklaard uit de omstandigheid, dat de arbeidersbevolking van Boekarest na tientallen jaren heerschappij van Ceausescu een heel wat armlager aanblik biedt dan de arbeidersbevolking in de moderne westerse ‚welvaartsstaat’. Haar aanblik heeft kennelijk de genoemde krant de schrik om het goed liberale hart doen slaan. Maar dat er van „lompenproletariaat” geen sprake was, blijkt uit de reportages in *Der Spiegel*.

Wat waren, naast de eis tot aftreden van de regering en van Iliescu, de eisen van de mijnwerkers? Loonsverhoging, het met onmiddellijke ingang bevroren van de prijzen, een betere medische verzorging, een financiële hulp voor de families van jonge mijnwerkers, alsmede de garantie dat mijnen die door de kompels in eigen beheer genomen werden, niet zouden worden gesloten. Men behoeft slechts vluchtig van deze eisen kennis te nemen om van het klassekarakter (en de *niet*-ideologische en *niet*-politieke achtergrond van het mijnwerkersoptreden overtuigd te raken.

- 1) Premier Roman heeft destijds ontkend, dat hij met de komst van de mijnwerkers ook maar iets te maken had. Maar een plaatselijke politikus in Petrosan en een vakbondsleider hebben verklaard, dat zij van het telefoongesprek van Roman met de burgemeester getuige waren. Zie ook: *Daad en Gedachte* van september 1990.
- 2) *NRC/Handelsblad* van 2 oktober j.l.
- 3) De leuzen van de mijnwerkers ontleen we aan een verslag van het weekblad *Der Spiegel* van 30 sept. j.l.

ARBEIDERS HEBBEN SOMS GEEN BOODSCHAP AAN EEN RECHTERLIJK VONNIS

Bij de jongste stakingsakties tegen de kabinetsbesluiten inzake de W.A.O. en de Ziektewet is opnieuw duidelijk aan het licht gekomen, wat ook vele, vele jaren geleden al is gebleken: arbeiders wier belangen botsen met de belangen van het ondernemersdom of van de burgerlijke samenleving, komen ook in botsing met de burgerlijke rechter indien het een of andere vonnis erop gericht is, dat zij van strijd voor hun belangen zullen afzien.

Destijds kondigde Arie Groenevelt namens de Industriebond NVV zogenaamde 'speerpuntakties' aan bij een drietal bedrijven in de regio Amsterdam. De bedrijven in kwestie vroegen terstond een de Amsterdamse rechtbankpresident mr. Stheeman of hij in kort geding de voorgenomen stakingen wilde verbieden. Ze werden door mr. Stheeman op hun wenken bediend. Aan de Industriebond NVV werd een verbod van deze stakingen opgelegd. Voor de betrokken vakbond bleef er, als instituut van de burgerlijke maatschappij, geen andere keus dan zich bij het vonnis neer te leggen. Maar er waren na de uitspraak van mr. Stheeman nog maar luttele uren verlopen, of niet alleen bij de drie bedrijven die het korte geding hadden aangespannen, maar bij grote delen van de metaalindustrie braken 'wilde' stakingen uit. De arbeiders hadden, anders dan de vakbond, geen boodschap aan de rechterlijke uitspraak.

Eind december, begin oktober heeft zich iets dergelijks afgespeeld toen de Rotterdamse rechtbankpresident mr. F. ter Kuile de Vervoersbond FNV verbood zijn leden tot stakingsakties op te roepen. Diens vonnis heeft, zomin als het vonnis van mr. Stheeman indertijd, ook maar in het minst kunnen verhinderen dat er werd gestaakt. Ook ditmaal ging het om 'wilde' stakingen en het leek wel of het vonnis van mr. Ter Kuile het sein daartoe was geweest. Als gevolg van zijn uitspraak was de bereidheid om de arbeid neer te leggen zelfs groter dan zij waarschijnlijk zonder die uitspraak zou zijn geweest.

„Wat is dat voor een rechtsstaat?“, riep na het vonnis FNV-voorzitter Stekelenburg op een bijeenkomst in Vlaardingingen. Een burgerlijke rechtsstaat!, zou het antwoord hebben moeten luiden. Maar op zijn woorden volgde wel een luid applaus, maar het passende antwoord werd voor zover wij weten door geen mens gegeven.

Met het bovenstaande houdt de overeenkomst tussen heden en verleden op. Het daverend antwoord dat door de arbeiders aan mr. Stheeman werd gegeven maakte zoveel indruk, dat er binnen 24 uur een c.a.o. tot stand kwam waarover de onderhandelingen met de vakbond zich maandenlang en zonder enig resultaat hadden voortgesleept. De ondernemers werden door de vastberaden strijdende arbeiders op de knieën gedwongen. De reddingsplank die de rechter hen had toegeworpen was hun van generlei nut. Een dergelijke afloop was ditmaal niet mogelijk doordat bij het konflikt de ondernemers geen partij waren. Weliswaar werden hun bedrijven stilgelegd, maar niet zij konden door de knieën gaan. De akties waren gericht tegen de regering, die op het punt van de WAO- en Ziektewet-maatregelen, na enkele onwezenlijke wijzigingen in haar voorstellen te hebben aangebracht, eenvoudig voet bij stuk hield.

Maar hiermee is niet het laatste woord gezegd. Tegen de akties werd namelijk niet alleen in Rotterdam een kort geding aangespannen. In Haarlem diende er ook een, omdat er bij Hoogovens niet alleen een staking dreigde, maar inmiddels al korte akties binnen het bedrijf plaats vonden. De presidente van de Haarlemse rechtbank, mevrouw mr. C.A. Terwee -Van Hilten deed een soortgelijke uitspraak als haar Rotterdamse ambtsge-noot. Van akties in het bedrijf diende men zich te onthouden en de reeds gedane stakings-

oproep moest worden ingetrokken. Tot ‚wilde’ akties kwam het hier niet. In Amsterdam kwam het daartoe evenmin, maar dat was, omdat een voor de Amsterdamse rechtbank aangespannen kort geding tot een ánder vonnis leidde. Daar werd voor „een beperkte aktie” toestemming gegeven. Dat gebeurde ook bij een kort geding in Utrecht. Bij twee andere korte gedingen, het ene eveneens in Utrecht, het andere in Groningen, werd het geëiste verbod afgewezen. De edelachtbaren die in die plaatsen vonnis wezen waren er achter, dat aan de vakbeweging opgelegde verboden volstrekt niet het gewenste effect hoefden te hebben. Ze zagen inmiddels voor hun ogen — in Rotterdam hadden de ‚wilde’ akties zich voortdurend uitgebreid — dat de arbeiders er niet door geraakt werden en dat dergelijke uitspraken niet als olie op de golven, doch veeleer als olie op het vuur werkten.

De juridische haken en ogen die aan dit alles vastzitten, de vraag in hoeverre de gedane uitspraken al dan niet in overeenstemming zijn met het Europees Sociaal Handvest, alsmede de vraag of het wenselijk is, dat stakingsrecht in Nederland goeddeels rechtersrecht is, met de mogelijkheid derhalve van onderling sterk van elkaar afwijkende uitspraken, laat ons hier volmaakt onverschillig. Waar het ons om gaat is het onbetwistbare feit, dat de maatschappelijke praktijk laat zien, dat de spelregels van de burgerlijke samenleving wanneer het er op aan komt door de arbeiders, zonder dat zij zich daar zelf helder rekenschap van geven, niet worden aanvaard. Het zijn spelregels die niet ten behoeve van hen, maar ten behoeve van de kapitalistische orde in het leven zijn geroepen.

— o —

EENS, MAAR OOK VOLSTREKT ONEENS MET PSZISKO JACOBS

Een kleine twintig jaar geleden stelde de Duitse anarchistische schrijver Peter Heintz de dood van het anarchisme vast; de dood wel te verstaan niet van de anarchistische beginselen, maar van de zich in de laatste kwart van de 19e eeuw uitbreidende massabeweging, waarvan onder andere Proudhon, Bakoenin en Kropotkin belangrijke vertegenwoordigers waren ¹⁾. Vrijwel precies hetzelfde, maar met argumenten onderbouwd, duidelijker en daardoor overtuigender, is dezer dagen in *Recht voor Allen* betoogd door Pszisko Jacobs. „Een nieuwe anarchistische beweging?” was de titel van het artikel waarin hij niet schroomde harde waarheden te zeggen en grondig af te rekenen met onjuiste voorstellingen en illusies omtrent in het bijzonder het anarchisme in Nederland.

„Hoe”, vraagt hij zich af, „staat het er voor met de Nederlandse anarchistische beweging?” Gedurende de laatste negentig jaar, dat wil dus zeggen sinds het begin van deze eeuw, verkeert zij „voortdurend in neergaande lijn”, zo luidt zijn antwoord. Hij korrigiert dat vervolgens in zoverre, dat er niettemin korte periodes zijn geweest (o.a. in de jaren '20 en in de jaren '60) dat het anarchisme toch weer enige betekenis kreeg, echter zonder dat de neergaande lijn werd omgebogen.

Met dit oordeel van Pszisko Jacobs zijn wij het eens, maar wij zijn het volstrekt oneens met de ‚verklaring’ die hij van deze neergang, van dit ‚sterven’ van het anarchisme, geeft. We kunnen nog wel in zoverre met hem meegaan, dat er — zoals hij schrijft —

1) Peter Heintz, *Anarchismus und Gegenwart*, Berlijn 1973, blz. 10.

sprake is van een achteruitgang die zich heeft voorgedaan bij de sociaal-demokraten en de daarvan afgeleide bewegingen zoals de kommunistische, de trotskistische, enz. Maar het grote verschil tussen Pszisko Jacobs en ons bestaat hierin, dat hij de door hem genoemde bewegingen zonder meer als delen van de arbeidersbeweging verstaat, wij daar echter nadrukkelijk bij aantekenen, dat deze „arbeidersbeweging” zichzelf inderdaad zo noemde en als zodanig beschouwde, dat er zich ook arbeiders bij aansloten, maar dat het een beweging was die geleid werd door niet tot de arbeidersklasse behorende, sociaal bewogen personen, die streefden naar maatschappelijke verbeteringen, die in feite in het belang van het kapitaal waren. Het waren dezelfde soort verbeteringen waarvoor in Engeland gepleit werd door de fabrikant Owen en in Nederland door de fabrikant J.C. van Marken van de Delftse Gist- en Spiritusfabriek.

Volgens Pszisko Jacobs is er een tijd geweest, „dat de arbeidersklasse een rol speelde bij de veranderingen in de maatschappij”, de tijd namelijk dat het kapitalisme nog in opkomst was. „De arbeidersklasse”, zegt hij, „kon zich toen in en via de in opkomst zijnde arbeidersbeweging doen gelden” (cursief van Pszisko J.). Naar zijn mening is daar verandering in gekomen doordat het kapitalisme in kracht toenam. Die ontwikkeling leidde ertoe, dat „wat de huidige ‚socialisten’ aan vooruitstrevends naar voren brengen niets meer van doen heeft met de oorspronkelijke arbeidersbeweging. In feite” — we citeren nog steeds Pszisko Jacobs — „zijn de betrokken lieden overgegaan tot het accepteren van de kapitalistische produktiewijze.”

Naar onze mening is er geen sprake van, dat in de tijd waarop Pszisko Jacobs doelt, de a r b e i d e r s k l a s s e een rol speelde bij de veranderingen in de maatschappij. In de tijd was niet alleen het kapitalisme nog zwak, maar óók de arbeidersklasse, die bovendien nog allesbehalve een arbeidersklasse in de moderne zin van het woord kon worden genoemd. Het is niet zo, dat het sterker, algemener en moderner wordende kapitalisme de arbeidersklasse heeft verzwakt. Integendeel, naarmate het kapitalisme in betekenis toenam, nam ook de arbeidersklasse in betekenis toe.

Dat Pszisko Jacobs een andere opvatting heeft, komt volgens ons hierdoor, dat hij de zojuist genoemde politieke beweging, die de ‚linker’ vleugel der vooruitstrevende bourgeoisie kan worden genoemd, aanziet voor iets wat zij in wezen niet was. Het is niet de arbeidersklasse, het is deze beweging die ‚verzwakt’ of liever gezegd: een ándere functie krijgt, naarmate de door haar nagestreefde verbeteringen stap voor stap verwezenlijkt worden.

Pszisko Jacobs ziet het zo, dat deze beweging „niets meer van doen heeft met de oorspronkelijke arbeidersbeweging” en is „overgegaan tot het accepteren van de kapitalistische produktiewijze”. Onze opvatting is, dat deze beweging zich altijd op de bodem van de kapitalistische produktiewijze heeft geplaatst.

Volgens Pszisko Jacobs bestaat er geen arbeidersklasse meer, is zij, zoals hij zich uitdrukt, „opgeslokt door het kapitalistische systeem” en hij vindt dat „een onverdraaglijke gedachte”. Wij kunnen hem geruststellen. Het kapitalisme, hoe het zich ook ontwikkelt, kán de arbeidersklasse niet „opslokken” of laten verdwijnen omdat het kapitalisme een arbeidersklasse vooropstelt. Zonder loonarbeiders die meerwaarde produceren is er geen kapitaal en geen kapitalisme. Wat verdwenen is, dat is de primitieve arbeidersklasse van voorheen, een klasse die nog voor een groot deel uit handwerkers bestond of nog maar kort geleden uit handwerkers, ambachtslieden of een verpauperde plattelandsbevolking werd gerekruteerd.

Uit het voorafgaande volgt vanzelfsprekend, dat wij het volstrekt oneens zijn met Pszisko Jacobs, als hij vervolgens schrijft, dat „er een tijd is geweest, dat de arbeiders-

klasse een zekere macht vertegenwoordigde" die „zich voor een groot deel manifesteerde in de arbeidersbeweging". Het is echter merkwaardig, dat Pszisko Jacobs hierop in één adem laat volgen, dat de arbeidersklasse en de arbeidersbeweging „bepaald niet synoniem" waren en dat de afstand tussen de arbeidersklasse en de anarchistische beweging nog groter was dan die tussen de arbeidersklasse en andere bewegingen. „De anarchisten", zo constateert hij, „zijn nooit zo invloedrijk geweest als zij zelf meenden". En van die anarchistische beweging stelt hij vast, dat zij „in feite niet meer beweegt en nog minder doet bewegen. Zij kan", zegt hij, „worden bijgezet in het gebied van de utopische herinneringen."

Met dergelijke uitspraken hebben wij weinig of geen moeite. Wij zouden alleen niet de herinneringen utopisch willen noemen, doch opmerken, dat de maatschappij-opvattingen van de anarchistische beweging utopische trekken vertoonde als gevolg van de omstandigheid dat in de periode van haar ontstaan de arbeidersklasse zwak was en die opvattingen derhalve noodzakelijkerwijs betrekkelijk vaag moesten blijven. Voor zover Pszisko Jacobs een poging onderneemt de oorzaken van dit soort dingen te analyseren, scheiden zich onze wegen.

Aan het slot van zijn lijkrede op de anarchistische beweging schrijft Pszisko Jacobs: „Het wachten is op een nieuwe, een andere, beweging, die aan het kapitalisme een einde maakt." In het resterende deel van zijn artikel filosofeert hij over de trekken die deze beweging volgens hem zou moeten vertonen. Wij kunnen hem op die weg — zelf geeft hij op een zeker moment min of meer toe, dat hij aan het fantaseren is — allerm minst volgen.

Wij hoeven niet op een nieuwe beweging te wachten, zij is al geruime tijd bezig zich te ontwikkelen. Maar het gaat daarbij niet om een beweging die teruggrijpt naar vormen en gedachten van het verleden. De periode van het volgroeide en moderne kapitalisme brengt heel wat anders voort dan dat, wat men ooit de arbeidersbeweging heeft genoemd. De nieuwe beweging, dat heeft zij gemeen met alle maatschappelijke verschijnselen, ontwikkelt zich langzaam, met horten en stoten en haar ontwikkeling onttrekt zich vaak genoeg aan het oog. Niettemin kan dat waardoor zij zich wezenlijk van alle 'oude' bewegingen onderscheidt heel duidelijk worden waargenomen. De nieuwe beweging onderscheidt zich van de „arbeidersbeweging" hierin, dat zij de beweging van de arbeiders is. En voor zover zij al enige macht ontwikkelt ligt die waar de macht van de arbeidersklasse — anders dan Pszisko Jacobs schrijft — altijd al heeft gelegen, namelijk in de bedrijven.

Afgezien van al deze verschillen zijn er grote delen van Pszisko Jacobs' artikel, die wij met zekere instemming hebben gelezen. Dat geldt niet alleen voor die passages waarin hij geen blad voor de mond neemt, van zijn hart geen moordkuil maakt en zijn geestverwanten met keiharde waarheden konfronteert. Ook een betoog dat er op neer komt, dat het anarchisme een levenshouding is geworden, dat de anarchisten zich bezig zijn gaan houden met morele kwesties en met opvoeding, dat zij zich een eigen cultuur zochten eigen te maken, kan men slechts onderschrijven.

En uiteraard heeft Jacobs ook volkomen gelijk, als hij aan het slot van zijn beschouwing opmerkt, dat „de anarchistische beweging, zoals iedere maatschappelijke beweging, de resultante van de sociaal-ekonomische ontwikkeling is". Is geweest, zouden wij zeggen. Maar juist wie het zó ziet, moet ons inziens tot de konklusie komen, dat aan een „herleving" van die beweging niet te denken valt. Die konklusie trekt Pszisko Jacobs niet. Zijn kijk op die sociaal-ekonomische ontwikkeling is duidelijk anders dan de onze.

Boekbespreking

GORBATSJOV OVER DE STAATSGREEP IN AUGUSTUS

In een klein blaadje, dat *Le Frondeur* (De Opstandeling) heet en dat door een kleine Franse groep wordt gepubliceerd, is onlangs de staatsgreep die in augustus j.l. in Rusland plaats vond, geïnterpreteerd als een zorgvuldig in scene gezet gebeuren, dat ertoe bij moest dragen de positie van personen als Gorbatsjov zelf, Sjevernadze, Jakovlev of Jeltsin te versterken. In de desbetreffende, overigens vrij korte tekst, die al op de 23ste augustus werd geschreven, wordt niet nadrukkelijk gezegd, dat Gorbatsjov van de *coup* moet hebben geweten. Maar de lezing ervan maakt duidelijk, dat de schrijver van bedoelde tekst sterk rekening houdt met die mogelijkheid en de al direkt hieromtrent opduikende geruchten niet naar het rijk der fabelen verwijst.

Wij doen dat wél en dat bepaald niet omdat Gorbatsjov zelf een dergelijk gerucht van meet af aan met kracht heeft bestreden. Dat wij zijn ontkenning van iedere betrokkenheid voor juist houden, is geen gevolg ervan, dat wij geneigd zijn hem, of welke vooraanstaande politieke figuur waar ter wereld ook, zonder meer te geloven. Maar een staatsgreep, zoals die van de 18e augustus j.l., is heel wat anders dan, kan niet vergeleken worden met, het een of andere, kunstig of minder kunstig bedachte, toneelstuk. Een staatsgreep, zoals die welke Louis Bonaparte op 2 december 1851 in Frankrijk pleegde, of zoals die waarmee Kapp en Lüttwitz op de 13e maart 1820 de ontwikkelingen in de Duitse republiek van Weimar dachten terug te draaien, spruit voort uit maatschappelijke krachten en heeft een voorgeschiedenis die haar schaduwen vooruit werpt. Indien zulk een gebeuren doorgaans de vorm heeft van een bekokstoofd komplot, dan kan er toch niet worden voorbijgezien aan datgene wat de komplotteurs gedreven heeft, en wat niet in hun hoofden is ontstaan, maar uit de samenleving stamt. Dat geldt ook voor de Russische *coup*.

Kort geleden is de Nederlandse vertaling verschenen van wat gepresenteerd wordt als het „verslag” dat Michail Gorbatsjov geschreven heeft omtrent datgene wat er tussen 18 en 21 augustus is gebeurd ¹⁾. Op de achterflap van het bij elkaar zo'n 120 pagina's tellende boek noemt de uitgever het een „uitgebreid verslag” en heet het dat Gorbatsjov „nauwkeurig de gebeurtenissen van de spannende, historische dagen in augustus beschrijft”. Het boek zou volgens die flaptekst „tegelijkertijd een gedetailleerde analyse” zijn „van de effecten van de *coup* op de bevolking in de hele Sovjetunie”. Maar wat daar wordt gezegd klopt allerminst met de inhoud van het boek. En het klopt evenmin dat, zoals wederom in de flaptekst wordt beweerd, „niemand de staatsgreep voor mogelijk had gehouden”.

Uitgebreid is het „verslag” van wat er op de kritiek augustusdagen gebeurde volstrekt niet. Integendeel: het is uitermate mager. Het beslaat welbeschouwd niet meer dan zegge en schrijve e l f bladzijden. Wat daarin wordt beschreven is niet meer dan wat zich afspeelde binnen de muren van Gorbatsjovs landhuis op Kaap Foros op de Krim. De schrijver vertelt hoe zijn telefoonlijnen werden afgesneden, hoe hij onaangekondigd bezoek kreeg van een afvaardiging van de putschisten en hoe hij onder druk werd gezet, waarvoor hij weigerde te bezwijken. Het relaas maakt een betrouwbare indruk. Maar noch daar, noch op enige andere bladzijde van het boek treft men zoiets als een analyse aan.

Zeker, Gorbatsjov betoogt daar en op andere plaatsen, dat de samenzwering tegen het proces van de *perestrojka* was gericht. Maar er zal wel geen lezer zijn, die daar nu wel erg

van opkijkt. Wat men omtrent een dergelijke coup zou willen weten is, waarom dat zo was, welke belangen de plegers van de staatsgreep vertegenwoordigen, welke sociale tegenstellingen vóór- en tegenstanders van perestrojka gescheiden houdt of hield en wat hun respektievelijke machtsbasis was. Maar daarover verneemt men niets.

In een voorwoord, waarin hij zich speciaal tot de Nederlandse en Belgische lezer richt, zegt Gorbatsjov dat zijn boek „niet alleen over de coup zelf gaat, maar ook over de revolutie die in ons land gaande is”. Met dat woord „revolutie” wordt uiteraard de perestrojka bedoeld. Maar wat daarover gezegd wordt heeft al even weinig diepgang als de rest. Welke maatschappelijke veranderingen ermee worden beoogd, welk karakter die hebben, hoever er al vorderingen mee zijn gemaakt en in hoeverre die veranderingen, door wat voor oorzaken, niet meer dan vrome wensen zijn gebleven, daarover verneemt men weinig of niets.

Waarmee het boek dan grotendeels gevuld is? Met uiteenzettingen, die Gorbatsjov tijdens een zitting van de Opperste Sovjet of in het Kongres van Volksafgevaardigden heeft gehouden, met een vurig pleidooi voor de „demokratie” (waarmee kennelijk de burgerlijke- en niet de arbeidersdemokratie bedoeld wordt) en met enkele andere teksten, die al evenmin enig dieper inzicht in de gebeurtenissen leveren. Werpt een verklaring van Gorbatsjov's dokter, dat er — in tegenstelling tot wat de putschisten beweerden — met zijn gezondheid niets aan de hand was, ook maar enig licht op de achtergronden van de staatsgreep en die van de coup-plegers? Nee natuurlijk!

Nergens, maar dan ook werkelijk nergens, is er sprake van iets wat naar een maatschappelijke ontleding zweemt. Over de in het Russische staatskapitalisme bestaande klassen en over de botsing van hun belangen wordt zorgvuldig gezweven. Het hele boek van Gorbatsjov over de coup is een puur politieke verhandeling, ook al komt op een gegeven moment (op blz. 94) de ekonomie in zoverre ter sprake, dat de auteur uiteenzet, dat de enorme kosten van de bewapening één van de oorzaken vormden van het stagneren van de ekonomie.

Over de vraag of de staatsgreep te voorzien was zegt Gorbatsjov al in de eerste zin van het eerste hoofdstuk, dat de staatsgreep „niet onverwacht, niet als een donderslag bij heldere hemel kwam”. Hij laat daar op volgen, dat hij meermalen heeft gezegd, dat een staatsgreep in de gegeven situatie onmogelijk was en gedoemd was te mislukken. De „diepgaande hervorming”, zo schrijft hij, „sloot een dergelijke wending niet uit”, maar de mislukking ervan stond volgens hem vast, omdat de bevolking na alles wat er de afgelopen zes jaar veranderd was, een terugdraaien van die veranderingen niet meer zou accepteren en verzet zou bieden. Wat dat betreft hebben de gebeurtenissen hem gelijk gegeven.

Le Frondeur kan dat moeilijk geloven, omdat, zo betoogt de redaktie, aan de oproep tot een algemene staking lang niet algemeen gevolg werd gegeven. Alsof dat iets zegt. Alsof er van een dergelijk verzet slechts dan gesproken zou kunnen worden, wanneer het overal en dan nog wel gelijktijdig zou opvlammen. Ander argument van *Le Frondeur*: „Als het leger werkelijk een staatsgreep had willen plegen, dan zou het dat wel op een andere manier hebben gedaan”. Maar wie zegt, dat het leger de staatsgreep wilde plegen? Gorbatsjov bepaald niet. *Le Frondeur* gaat kennelijk, twee dagen na de coup maar op het eerste het beste gerucht af, of geeft de eerste de beste veronderstelling weer, zonder nadere analyses.

Gorbatsjov wijst erop, dat na alles wat er de laatste zes jaar gebeurd is, het leger niet meer is wat het ooit onder Stalin of diens opvolgers was. Maar overal waar hij over de gevolgen van de verandering komt te spreken, heeft hij het in feite over de verandering van het politieke klimaat, niet over veranderingen in de produktieverhoudingen. En dat is niet verwonderlijk, omdat bij privatisering of bij invoering van de markteconomie (zoals

dat heet) de produktieverhoudingen, dat wil zeggen de verhoudingen tussen niet over de produktiemiddelen beschikkende loonarbeiders en degenen, die wél over de produktiemiddelen beschikken, niet veranderen.

Voor Gorbatsjov, dat was uit zijn vroegere publikaties al duidelijk en dat blijkt uit dit boek opnieuw, betekent „socialisme” géén wezenlijke verandering van deze produktieverhoudingen. Het socialisme is voor hem een „ideaal”, het betekent ‚rechtvaardigheid’, ‚vrijheid van meningsuiting’ en dergelijke zaken en hij zou waarschijnlijk stomverbaasd zijn, indien men hem erop zou wijzen, dat het daarbij om opheffing van de loonarbeid en in eerste instantie om heel ándere dingen gaat.

Gorbatsjov, we wisten het reeds uit zijn boek *Perestrojka* en het blijkt uit dit werk opnieuw, is de woordvoerder en de exponent van hen, die een efficiëntere volkshuishouding, een grotere produktiviteit van de arbeid en een beter funktionerend produktieproces voorstaan en om dat te bereiken de bureaukratische plan-ekonomie door een vrije markt-ekonomie willen vervangen. Bij dat woord „vervangen” kwan men dan vraagtekens plaatsen, omdat er, naar ook een „Sovjet”-auteur erkend heeft ²⁾, ook bij plan-ekonomie wel degelijk sprake is van een markt.

Gorbatsjov spreekt in zijn boek over de coup ook over de compromissen die hij heeft gesloten in de periode die aan de staatsgreep vooraf ging, omdat hij meende dat die noodzakelijk waren om de tegenstand tegen de perestrojka in te dammen, althans niet verder te doen toenemen. In het boek noemt hij die compromissen fouten, zonder zich overigens bezig te houden met de vraag, of de diverse tegengestelde maatschappelijke krachten niet door dergelijke compromissen in evenwicht moesten worden gehouden, zodat die compromissen derhalve onvermijdelijk en noodzakelijk waren. Hoe dat zij, ná de staatsgreep is naar zijn mening een nieuwe periode aangebroken en in die nieuwe periode zijn compromissen niet meer op hun plaats. Er moet, zo betoogt hij, met de hervormingen versneld voortgang worden gemaakt. Maar over de preciese aard van die hervormingen laat hij zich niet uit. Hij spreekt erover op de manier, waarop iedere politikus over datgene wat hem voor ogen staat en over zijn program en zijn wensen spreekt.

Om het oordeel samen te vatten: over de achtergronden van de coup, omtrent de krachten die in de Russische samenleving werkzaam zijn, maakt het zogenaamd „uitgebreide” verslag van Gorbatsjov, dat tegelijkertijd „een gedetailleerde analyse van de effecten ervan op de Russische bevolking zou zijn” ons geen sikkepit wijzer. Iedereen die niet geïsoleerd en zonder telefoon in een landhuis op de Krim, maar voor tv-toestel gezeten heeft, weet meer over de staatsgreep van augustus dan Gorbatsjov vertelt, ofschoon hij meedeelt, dat ook hij de tv heeft kunnen volgen. Het was, nemen wij aan, de Russische tv, die niet dezelfde beelden bracht als die in het westen.

Ergens in het boek zegt Gorbatsjov, dat de coup niet alleen het begin vormde van een andere periode, maar dat er ook een ándere Gorbatsjov naar Moskou terugkeerde. De lezing van zijn boek maakt dat ten dele duidelijk. Anderzijds echter hebben wij de indruk, dat hij wel een aantal van zijn opvattingen heeft herzien, maar dat de methode met behulp waarvan hij opvattingen verwerft en zijn algemene kijk op de samenleving niet zo heel veel zijn veranderd. Hij was naar onze mening een politieke idealist en hij is dat gebleven ook. Waarschijnlijk ontleent hij voor een groot deel daaraan zijn kracht. C.B.

1) Michail Gorbatsjov, *De Augustuscoup*. De Nederlandse uitgave heeft als ondertitel *Drie dagen die de wereld schokten*. De letterlijke vertaling vermoeden wij van de Engelse ondertitel die verwijst naar een boek van John Reed, dat in het Engels „Ten days that shocked the world” heet, maar in het Nederlands „Tien dagen die de wereld deden wankelen”. De verwijzing is aan de vertalers kennelijk ontgaan. De ondertitel had beter „Drie dagen die de wereld deden wankelen” kunnen luiden.

- 2) W.S. Wygodski, *Die Geschichte einer grossen Entdeckung, über die Entstehung des Werkes „Das Kapital“ von Karl Marx.*

- 0 -

DE ONE-MAN-SHOW VAN FELIX ROTTENBERG

Zulke woorden als de 34-jarige Felix Rottenberg bezigde toen hij zich op donderdag 7 november tijdens een perskonferentie in het Amsterdamse vakbondsmuseum presenteerde als kandidaat voor het voorzitterschap van de PvdA zal men tevergeefs zoeken in al die stukken of publikaties die in de jongste tijd aan de crisis in die partij gewijd zijn. Noch in *Schuivende Panelen*, noch in het rapport van de kommissie-Van Kemmenade, noch in één van de interviews met prominente partijleden die het weekblad *Vrij Nederland* gepubliceerd heeft, om er maar een paar van te noemen, treft men ook maar één uitdrukking aan, die ondenkbaar zou zijn geweest in de eerste de beste Haagse salon. Met Felix Rottenberg was het anders. Zo hij al niet hélemaal de taal van de straat sprak, het kwam er wél dicht bij. In ieder geval zal het zo geklonken hebben in de oren van ministers, Kamerleden, burgemeesters, wethouders en andere funktionarissen, die laat op die donderdagavond de one-man-show van Felix Rottenberg konden volgen op de buis.

Felix Rottenberg liet stoere taal horen en sprak recht voor z'n raap. Na alle geleerde doktoren, die aan het ziekbed van de partij verschenen en vervolgens in geleerde termen hun diagnose stelden, verklaarde Rottenberg in onvervalst Hollands, dat de PvdA in slechte konditie verkeerde, doch zonder het daarbij te laten. Hij karakteriseerde de partij als „saai, oninteressant, zonder ook maar enige aantrekkingskracht“. Toen een der aanwezige journalisten hem eraan herinnerde, dat hij ooit de leden van de Tweede Kamerfractie „patsers“ had genoemd en gesproken had van „volgevreten heren als partijsekretaris *Castricum*“, liet hij zich weliswaar iets genuanceerder uit, maar gaf er géén blijk van, dat zijn mening echt veranderd was.

Felix Rottenberg stak niet onder stoelen of banken, dat er naar zijn mening weinig of niets van de partijtjop deugde, dat de partij ieder werkelijk contact met achterban of kiezers miste, dat de leden van de Kamerfractie door anderen vervangen zouden moeten worden, dat de ministers iedere uitstraling misten en het publiek niet aanspraken, enz. enz. Weliswaar had hij zes jaar geleden, toen hij uit onvrede met veel van dit alles uit het partijbestuur stapte, gezegd dat hij daarin nooit meer zou terugkeren, maar het was nu een andere tijd en daarom was hij nu toch bereid om niet langer aan de kant te staan, maar de bezem te hanteren, krachtig te hanteren. Over dat laatste liet hij geen enkele twijfel bestaan.

Het televisie-optreden van de heer Rottenberg was uitermate direkt en spontaan en zo amusant als dat van de beste cabaretier. Maar waar hij met trefzekere en niet mis te verstane bewoordingen zijn gal over spuugde, dat waren de symptomen van de partijkrisis. De vraag hoe het allemaal zo gekomen is en waarom en waardoor, werd door Rottenberg niet gesteld, laat staan beantwoord. Over de rol en de funktie van de partij in het algemeen en van die beweging die zich „sociaaldemokratie“ noemt in het bijzonder zweeg hij in alle talen, niet enkel in die welke in het parlement of in de salons gesproken wordt. Maar wie aankondigt dat hij als voorzitter naar partijvernieuwing en partijverjonging zal streven, geeft er blijk van dat hij iets dergelijks voor mogelijk houdt. Dat getuigt van een zienswijze die wel totaal anders is dan de onze. Wij hebben werkelijk niets tegen stoere taal. Maar daarmee kan men maatschappelijke ontwikkelingen niet ongedaan maken of doen omkeren.

- 0 -